

КИЇВСЬКИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Грубінко Андрій Васильович

УДК 94:327(477+410)''1991/2004''

**УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ У 1991–2004 рр.
(ПОЛІТИЧНЕ ТА ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО)**

07.00.02 – всесвітня історія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана

на кафедрі нової і новітньої історії та методики викладання історії
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Алексієвець Микола Миронович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри нової і новітньої історії
та методики викладання історії

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Яковенко Наталя Леонідівна,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародних організацій
і дипломатичної служби

кандидат історичних наук
Мартинів Андрій Юрійович,
Інститут історії України НАН України,
відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин,
старший науковий співробітник

Провідна установа: Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Міністерства освіти і науки України,
кафедра міжнародних відносин

Захист відбудеться “26” червня 2007 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.123.01 у Київському славістичному університеті (01025, Київ, пров.
Рильський, 10).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського
славістичного університету (03150, м. Київ, вул. А. Барбюса, 9).

Автореферат розісланий “16” травня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Ільюшин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Визначення подальших перспектив утвердження України у світовій спільноті як демократичної європейської держави потребує об'єктивного та неупередженого аналізу історії становлення та розбудови усіх сфер життя держави і суспільства, серед яких виділяємо зовнішньополітичну діяльність. Змістом останньої є пошук місця країни у світовій політичній, економічній системах та системі безпеки, реалізація її національних інтересів на регіональному, континентальному і світовому рівнях в умовах складних трансформацій сучасних міжнародних відносин та стрімкої глобалізації. Місце України в сучасному світі визначається налагодженням конструктивних відносин з окремими країнами і через співпрацю з такими структурами, як ЄС і НАТО.

Одним із головних партнерів, які здатні сприяти Україні у вирішенні зазначених завдань, є Велика Британія, міждержавні відносини з якою з 1991 р. забезпечують Україні реалізацію у практичному поєднанні стратегічних європейського та євроатлантичного напрямів зовнішньої політики. Велика Британія як одна з провідних держав євроатлантичного простору здійснює істотний вплив на політико-економічні та гуманітарні процеси в Європі і світі. Окрема позиція щодо євроінтеграції, історично зумовлені союзницькі відносини із США, економічні можливості та міжнародний політичний вплив на різних рівнях, гуманітарні ресурси зумовлюють значний вплив країни на континентальному рівні та активізацію європейського напрямку зовнішньої політики, що спостерігається протягом останнього десятиліття. Саме тому актуальність дослідження визначається необхідністю аналізу співпраці України і Великої Британії з урахуванням визначальних тенденцій та особливостей міжнародних відносин в Європі та світі на межі XX і XXI ст. з метою оптимізації інтеграції України у європейське демократичне співтовариство. У дослідженні взаємини між країнами висвітлюються в контексті сучасних європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів. Тому міждержавні відносини розглядаються за двома стратегічними напрямками – політичне та військове співробітництво. Змістом дослідження також є вивчення історичного досвіду України у розбудові міждержавної співпраці з іншими країнами, пройденого нею шляху інтеграції в міжнародні процеси і структури сучасності на прикладі відносин з Великою Британією.

Окреслена проблема була предметом уваги українських та зарубіжних учених і дипломатів, які в основному досліджували окремі аспекти українсько-британських відносин. Однак ці публікації є нечисленними, переважно оглядовими, системно не характеризують українсько-британське політичне та військове співробітництво і його вплив на зовнішню політику України. У зв'язку із зазначеним дослідження становлення і розвитку міждержавних відносин України та Великої Британії в нових історичних умовах набуває особливої актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в рамках наукової проблематики історичного факультету, кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка „Україна в контексті європейської історії” (Рішення вченої ради ТДПУ імені Володимира Гнатюка. Протокол № 4 від 24 грудня 1998 р.).

Мету і завдання дослідження визначено з урахуванням стану наукової розробки та актуальності проблеми. Метою роботи є всебічне дослідження розвитку українсько-британського співробітництва у політичній та військовій сферах упродовж окресленого періоду і комплексна оцінка найважливіших аспектів міждержавних відносин.

Для реалізації зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати стан розробки наукової проблеми та джерельну базу дослідження;
- розкрити історичні передумови становлення двосторонніх взаємин нового типу, особливості формування й структуру договірно-правової бази міждержавного співробітництва між Україною та Великою Британією;
- дослідити геополітичне середовище здійснення українсько-британських відносин та особливості його впливу на розвиток цих відносин;
- теоретично обґрунтувати нові тенденції у становленні і розвитку політичних зв'язків, визначити основні періоди та проаналізувати пріоритети формування й реалізації політичних відносин, їх трансформацію до рівня взаємовигідного партнерства в нових геополітичних умовах;
- дослідити особливості розвитку військової співпраці України та Великої Британії в контексті сучасних процесів євроатлантичної інтеграції і формування системи безпеки в Європі;
- показати місце українсько-британських взаємин у структурі міжнародних відносин, їх вплив на забезпечення миру і стабільності в Європі й формування нових перспектив у співробітництві між країнами.

Об'єктом дослідження є історія міжнародних відносин і зовнішньої політики України та Великої Британії упродовж 1991–2004 рр. у контексті ключових напрямів та особливостей новітніх геополітичних трансформацій, глобалізаційних процесів в Європі і світі.

Предметом дослідження є двостороннє співробітництво між Україною і Великою Британією у політичній та військовій сферах у 1991–2004 рр., визначення основних закономірностей і тенденцій становлення нового етапу міждержавних стосунків, їх місця в структурі міжнародних відносин.

Методологічна основа. Дослідження здійснено на основі використання принципів наукового пізнання: історизму, системності та об'єктивності. Останні реалізуються через застосування таких загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння та узагальнення, системного підходу, структурно-функціонального аналізу. Використання історичного і

логічного методів дозволило всебічно дослідити явища і події у хронологічній послідовності, показати їх внутрішні зв'язки, закономірності та суперечності розвитку. Методом моделювання створено схему геополітичних чинників розвитку відносин між країнами. Також використано спеціально-наукові методи дослідження: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, синхронний і діахронний, проблемно-хронологічний.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1991–2004 рр. Нижня хронологічна межа зумовлена проголошенням державної незалежності України та її офіційним визнанням Великою Британією. Верхня межа пов'язана з президентськими виборами в Україні у 2004 р., які не лише означали зміну глави держави та виконавчої влади в країні, але й вплинули на її міжнародне становище, спричинили коригування пріоритетів зовнішньої політики та, відповідно, змінили підходи керівництва і громадськості обох країн до розбудови взаємовідносин.

Територіальні рамки дослідження охоплюють Україну і Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії у межах їх державних кордонів.

Наукова новизна одержаних результатів. Представлена дисертаційна робота є першим комплексним історичним дослідженням становлення і розвитку системи українсько-британського міждержавного співробітництва у політичній та військовій сферах протягом 1991–2004 рр. у контексті сучасних процесів євроінтеграції та формування новітньої системи безпеки в Європі. У науковий обіг введено значну кількість неопублікованих архівних матеріалів, що містяться у фондах Історико-архівного управління МЗС України, Архіву Верховної Ради України і поточного архіву Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Верховної Ради України.

У дисертації на основі опрацьованих архівних матеріалів, вітчизняних та закордонних публікацій висвітлено особливості військової співпраці між країнами в контексті сучасних євроатлантичних інтеграційних процесів та розвитку відносин Україна–НАТО. За допомогою аналізу міждержавних стосунків з точки зору впливу на них геополітичного середовища виявлено основні геополітичні чинники та розроблено модель їх впливу на співпрацю України та Великої Британії. Запропоновано та обгрунтовано періодизацію політичних відносин. Висвітлено особливості міждержавних суспільно-політичних взаємин під час подій президентських виборів в Україні у 2004 р., показано їх історичне значення для пізнання британським суспільством України як європейської держави.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання матеріалів та висновків для подальшого вивчення українсько-британських відносин кінця ХХ – початку ХХІ ст., розробки навчальних програм з історії зовнішньої політики України і Великої Британії, всесвітньої історії та історії міжнародних відносин, підготовки підручників і посібників. Монографія „Українсько-британські відносини 1991–2004” (Тернопіль, 2005) використовується при вивченні базових та спеціальних курсів з всесвітньої історії, історії

міжнародних відносин та новітньої історії України у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, інших вищих навчальних закладах України. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями МЗС України та інших державних установ у процесі перспективного планування і реалізації пріоритетних завдань зовнішньої політики держави, для оптимізації міждержавного співробітництва.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданні кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Результати дисертаційного дослідження було представлено і виголошено на III і VI Міжнародній науково-практичній конференції „Світ молоді – молодь світу” (Вінниця, 2003, 2006), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми історії і правознавства у працях молодих вчених” (Тернопіль, 2003), Міжнародній науковій конференції „Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя” (Тернопіль, 2003), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку” (Київ, 2006), 59-й конференції молодих вчених „Каразінські читання” (Харків, 2006), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин” (Луганськ, 2006), III Міжнародному науковому конгресі українських істориків „Українська історична наука на шляху творчого поступу” (Луцьк, 2006), III Міжнародній науково-практичній конференції „Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво” (Луцьк, 2006), III Міжнародній науковій конференції „Вікно в європейську науку”, присвяченій 140-річчю від дня народження Р.Ф. Кайндля (Чернівці, 2006), а також на щорічних звітних наукових конференціях студентів і магістрантів (2003–2005) та професорсько-викладацького складу (2006) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у монографії автора, у публікаціях в наукових фахових виданнях (7 статей) та збірниках наукових праць (3 статті), а також у тезах доповідей конференцій (5 публікацій).

Структура дисертації зумовлена її метою та завданнями. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків та викладена на 186 сторінках рукопису, іл. 1. Список використаних джерел містить 284 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, методологічну основу, хронологічні і територіальні рамки, розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження, апробацію результатів та структуру роботи.

У першому розділі „Стан розробки наукової проблеми та аналіз джерельної бази дослідження” здійснено історіографічний огляд і проаналізовано джерельну базу.

У процесі дослідження опрацьовано роботи українських і зарубіжних учених, експертів, державних діячів, які можна виділити у дві групи: 1) праці авторів, у яких історія українсько-британських відносин є головним предметом дослідження, та література, в якій на висвітленні проблеми зосереджено значну увагу; 2) роботи вчених, присвячені проблемам зовнішньої політики України і Великої Британії.

Перші публікації з проблеми з’явилися після офіційного встановлення міждержавних відносин. До середини 1990-х рр. ці матеріали мали інформативно-публіцистичний характер, наприклад праці А. Веселовського, М. Михальченка та М. Сороки¹. Стаття Н. Яковенко² відрізняється тим, що побудована на матеріалах британської преси про Україну і має аналітичний характер. У другій половині 1990-х рр. з’являються також праці економістів А. Барановського (1996) і В. Майко (1999), присвячені аналізу економічного співробітництва між країнами.

Особливостей політичних відносин стосуються публікації першого Посла України у Великій Британії С. Комісаренка³, дослідників М. Білоусова⁴ та С. Савіна⁵. У працях П. Ігнат’єва і В. Дударьова⁶ вперше проаналізовано українсько-британські відносини в контексті особливостей і викликів сучасного міжнародного розвитку. Дослідження І. Храбана⁷ містить короткий огляд політичної співпраці між країнами з акцентом на євроінтеграції України і позиції щодо цього Великої Британії. Привертає увагу стаття В. Литвина⁸, в якій розглянуто історичні передумови розвитку сучасних українсько-британських міждержавних взаємин.

Вагомий внесок у дослідження відносин України і Великої Британії зробили дослідники Н. Яковенко⁹ і В. Крушинський¹⁰, які, розглядаючи особливості європейської політики Британії, проаналізували проблеми її взаємин з Україною.

Певним внеском в історіографію українсько-британських відносин на рубежі ХХ і ХХІ ст. є праці автора, серед яких виділимо монографію¹¹.

¹ Веселовський А. Лондон – місто без туманів // Урядовий кур’єр. – 1992. – 25 вересня; Михальченко М. Великобританія в українському контексті // Там само. – 1993. – 6 лютого; Сорока М. Де є бажання, там є і шлях. Репортаж про офіційний візит до Великобританії Президента України Л. Кравчука // Там само. – 1993. – 16 лютого.

² Яковенко Н. Україна очима Великобританії // Українське слово. – 1994. – 24 листопада.

³ Комісаренко С. Україна і Велика Британія // Українська думка. – 1997. – 13 листопада.

⁴ Білоусов М. Дипломатичне представництво України у Великій Британії: перші кроки (1992–1994 рр.) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип. 4. – С. 32-46.

⁵ Савін С. Становлення українсько-британських політичних відносин (1991 – 2000) // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2005. – Вип. 14. – С. 101-115.

⁶ Ігнат’єв П. Українсько-британські відносини у 90-ті роки: політичний та економічний аспекти // Вісник КНУ. Міжнародні відносини. – Вип. 19. – 2001. – С. 65-70; Ігнат’єв П. Співробітництво України з державами Співдружності Націй: проблеми становлення і розвитку: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. – К., 2002. – 206 с.; Дударьов В. Велика Британія і Україна у вимірах сучасності // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Вип. 19. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2001. – С. 73-82.

⁷ Храбан І. Україна та Великобританія: інтереси збігаються // Трибуна. – 2003. – № 11-12. – С. 33-35.

⁸ Литвин В. Реальний фундамент для подальшого поступу. З історії українсько-британських відносин // Голос України. – 2003. – 26 квітня.

⁹ Яковенко Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. – К.: Науковий світ, 2003. – 227 с.

¹⁰ Крушинський В. Британська Європа чи Європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2003. – 214 с.

¹¹ Грубінко А. Українсько-британські відносини 1991–2004. – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – 336 с.

Дослідженням усього спектра відносин між двома країнами є дисертація Г. Гончарова¹². Після робіт Яковенко Н.⁹ та Грубінка А.¹¹ в ній також комплексно розглянуто найважливіші події у міждержавних відносинах та окреслено загальні тенденції двостороннього співробітництва, а основний акцент зроблено на висвітленні економічної співпраці та культурних взаємин. Однак, на нашу думку, в роботі проблема європейської інтеграції України в контексті українсько-британських відносин висвітлюється епізодично, а розглядові впливу міжнародних чинників, як-от Росія та США, не відведено достатньої уваги; особливості політичної співпраці країн протягом першої половини 1990-х рр. представлено оглядово; заперечення автором висновків інших дослідників про динамічний і конструктивний характер політичних відносин між країнами і твердження про „низьку” результативність, „нестабільність і суперечність” двосторонніх дипломатичних стосунків протягом 1991–2004 рр. ґрунтується виключно на основі розгляду особливостей політичних взаємин у 2001–2004 рр.; матеріали Історико-архівного управління МЗС України, використані при дослідженні політичної і військової співпраці, представлені лише текстами двосторонніх угод; висвітлення військової співпраці України та Великої Британії не містить аналізу її відповідності і значення для сучасних відносин Україна–НАТО; у праці не розглядаються взаємини між країнами під час подій президентських виборів в Україні у 2004 р. та діяльність української діаспори Британії, насамперед у контексті міжкультурного діалогу. Багатоаспектність змісту дисертації Г. Гончарова та зосередження уваги лише на фактах і тенденціях двосторонньої співпраці без врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників і сучасних тенденцій міжнародних відносин, недостатня обґрунтованість висновків архівними матеріалами зумовлює необхідність глибшого аналізу передумов, тенденцій, напрямів міждержавного співробітництва, визначення чинників формування стратегій політичної і військової співпраці країн у контексті їх європейської та євроатлантичної політики.

Українсько-британські відносини як складова зовнішньої політики України розглядаються також у працях О. Івченка (1997), Л. Васильєвої-Чекаленко (1998), колективних виданнях за редакцією В. Литвина (2001), В. Смолія (2001), С. Віднянського (2004) і Я. Малика (2004).

Внесок закордонних дослідників представлений працями Т. Кузьо¹³ та О. Александрової¹⁴, в яких розглядаються міжнародні умови розвитку українсько-британських політичних відносин у першій половині 1990-х рр. Привертає увагу публікація Р. Сміта¹⁵ з нагоди десятиліття дипломатичних відносин між країнами.

¹² Гончаров Г.В. Розвиток міждержавних відносин між Україною і Великою Британією у 1991 – 2005 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 – Харків, 2006. – 239 с.

¹³ Kuzio T. Britain Awakens to Ukraine; Europe's New „Strategic Pivot” // *The Ukrainian Review*. – 1996. – No 1. – Vol. 43. – P. 18-20.; Kuzio T. Britain sees Ukraine as Europe's new strategic front // *The Ukrainian Weekly*. – 1996. – April 28. – No. 17. – Vol. LXIV. <http://www.ukrweekly.com/Archive/1996/179604.shtml>

¹⁴ Alexandrova O. Ukraine and Western Europe // *Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State*. – Cambridge: Ukrainian Research Institute, Harvard University, 1998. – P. 145-170.

¹⁵ Сміт Р. Дипломатичним відносинам між Україною і Великою Британією десять років // *Британські Обрії*. – 2002. – № 1. – С. 8-9.

Другу групу праць складають роботи, що висвітлюють особливості зовнішньої політики України та Великої Британії. Серед них виділимо праці Є. Жеребецького (2003), М. Михальченка (2004), В. Копійки (2005), С. Віднянського та А. Мартинова (2006), ін. Для дослідження військової співпраці в контексті євроатлантичної інтеграції певний інтерес становлять публікації військових фахівців Л. Голопатюка (2005), В. Нікітюка (2006) і С. Мосова (2006).

У роботах українських британістів розкрито особливості трансформації зовнішньої політики Великої Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Виділимо публікації Н. Яковенко (2000–2005), В. Крушинського (2003–2004), І. Храбана (2004), О. Неприцького (2003), С. Пик (2006), В. Грубова і В. Свинаренка (2006). Відзначимо також дослідження російських учених Г. Колосова (1993), Е. Ананьєвої (2002), Н. Капітонової (2003), В. Ломакіна (2004). Становленню і розвитку зовнішньої політики України присвячені праці західних дослідників Р. Волчука (2003), Т. Кузьо (2003), Дж. Шерра (2003).

Отже, аналіз української та зарубіжної історіографії засвідчує певну увагу дослідників до вивчення проблеми історії українсько-британських відносин на рубежі ХХ і ХХІ ст., яка разом із тим є недостатньою для системної оцінки особливостей співробітництва між країнами.

Джерельну базу дослідження складають документи і матеріали таких груп: неопубліковані архівні матеріали, опубліковані документальні джерела, періодика.

Безпосередньою джерельною базою дослідження є архівні документи і матеріали. Фонд „Міжнародних договорів” Історико-архівного управління МЗС України містить актові матеріали – 40 двосторонніх документів договірної характеру: міждержавний договір – 1, угоди – 19, меморандуми – 14, конвенції – 2, протокол – 1, комюніке – 1, домовленість – 1, декларація – 1. „Основний фонд” містить: 1) документи особового походження – виписки із щоденників міністрів закордонних справ України та їх заступників, постійних представників України, радників-посланників і тимчасових повірених, послів України у Великій Британії; 2) дипломатичне листування; 3) звіти Посольства України у Великій Британії; 4) протокольні матеріали щодо візитів; 5) прес-релізи Посольства України у Великій Британії та огляди британської преси.

Матеріали Архіву Верховної Ради України (фонд № Р–1) представлені такими документами: 1) документи про перебування за кордоном парламентських делегацій; 2) довідки про поїздки за кордон народних депутатів; 3) звіти членів парламентських делегацій за результатами візитів; 4) документи з питань діяльності Відділу міжнародних зв'язків Верховної Ради України; 5) інформація про міжпарламентські заходи; 6) довідки про розвиток українсько-британських відносин.

Матеріали поточного архіву Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Верховної Ради України містять документи до зустрічей В. Литвина з послом Великої Британії в Україні Р. Брінклі (листопад 2004 р.) і членом Палати громад С. Х'юсом (серпень 2005 р.), довідки з історії українсько-британських двосторонніх відносин та міжпарламентських контактів.

Опубліковані документальні джерела. Значна частина документів опублікована в окремих збірниках, офіційних періодичних виданнях органів влади, на Інтернет-сторінках Верховної Ради України, ЦВК, міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС, Представництва Європейської Комісії в Україні).

Важливою складовою джерельної бази дослідження є документи Офісу Прем'єр-міністра, Міністерства закордонних справ і Парламенту Великої Британії.

Виокремимо інформаційні матеріали державних установ та міжнародних структур, розміщені на Інтернет-сторінках Верховної Ради, МЗС України, МЗС і Посольства Великої Британії, Міністерства оборони України тощо. Цінними є матеріали інформаційних агентств і телеканалів, електронних видань („ВВС”, „УНІАН”, Радіо „Свобода”, „5 канал”, „Електронні Вісті”).

Документальну базу також складають аналітичні та інформаційні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, Інституту Євро-Атлантичного співробітництва.

Матеріали періодики. У дослідженні використано матеріали українських періодичних видань: 1) офіційних видань органів державної влади („Голос України”, „Відомості Верховної Ради України”, „Урядовий кур'єр”, „Політика і час”, „Військо України”, „Стратегічна панорама”); 2) наукових видань („Український історичний журнал”, „Історичний журнал”, „Дослідження світової політики”, „Вісник КНУ ім. Т. Шевченка”, „Науковий вісник Дипломатичної академії України”, „Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки”); 3) суспільно-політичних видань („Дзеркало тижня”, „День”, „Киевский Вестник”, „Україна молода”, „Віче”, „Трибуна” та ін.).

Закордонна періодика: 1) російські наукові („Мировая экономика и международные отношения”, „Международная жизнь”) і громадсько-політичні („Европейский Вестник”) видання, а також міжнародне видання „European Security”; 2) видання Посольства Великої Британії в Україні „Британські Обрії”; 3) видання української діаспори Британії („Українська думка”, „Визвольний шлях”, „The Ukrainian Review”), діаспори США і Канади („The Ukrainian Weekly”); 4) видання ЄС і НАТО („Євробюлетень”, „Новини НАТО”); 5) британська преса („The Guardian”, „The Independent”, „The Financial Times”, „The Times”, „The Economist”).

Отже, для розкриття теми використано різні за походженням, інформативністю та змістовим наповненням документи і матеріали, в яких йдеться про умови та особливості розвитку українсько-британських відносин, що засвідчує достовірність результатів дослідження.

У другому розділі **„Формування політико-правових засад нової моделі українсько-британських відносин”** розглянуто історичні передумови нового етапу двосторонніх взаємин, особливості формування й структуру договірно-правової бази міждержавного співробітництва.

У параграфі 2.1. **„Історичні передумови становлення українсько-британських взаємин в новому геополітичному просторі”** зазначено, що започаткуванню міждержавних відносин

передували геополітичні зміни в Європі і світі, пов'язані із розпадом комуністичної системи в країнах Центрально-Східної Європи, СРСР і припиненням „холодної війни”. Здобувши незалежність, Україна постала перед необхідністю визначення власних державних інтересів, пов'язавши їх із європейським шляхом розвитку. Розбудова відносин з державами європейського та євроатлантичного простору стала одним із головних факторів утвердження державності України.

Історичний огляд контактів України і Британії до 1991 р. засвідчує відсутність системності і стабільності у їх відносинах з огляду на географічні та історико-культурні чинники. Головним позитивом стосунків є відсутність взаємних територіальних претензій, національних упереджень, історичних образ, що дало змогу наприкінці ХХ ст. розпочати повноцінні міждержавні взаємини.

У параграфі 2.2. „Формування договірно-правової бази двостороннього співробітництва між Україною і Великою Британією” здійснено аналіз договірних документів міждержавних стосунків.

Встановлено, що українсько-британські відносини ґрунтуються на розгалуженій та універсальній нормативно-правовій базі. До 2005 р. між країнами підписано 40 двосторонніх документів, 10 з яких оформлені за правонаступництвом від радянсько-британських відносин. Протягом перших років розвитку контактів підписано базові акти: Договір про принципи відносин та співробітництво, Спільну декларацію, Меморандум про взаєморозуміння з питань військових контактів і співробітництва тощо. Документи, що регулюють взаємини у політичній та військовій сферах співпраці, складають більше половини усіх договірних актів. Договори з питань військового співробітництва складають третину договірної бази. Це засвідчує значну зацікавленість країн у поглибленні співпраці у цих сферах та розвитку партнерських стосунків.

Рис. Геополітичні чинники впливу на українсько-британські відносини

Третій розділ „Українсько-британські відносини в контексті сучасних геополітичних трансформацій” присвячений розгляду міжнародного середовища становлення і розвитку взаємин між країнами через комплексний аналіз впливу на них головних геополітичних чинників, якими є Росія, США та ЄС. Запропонована модель відображає систему геополітичних чинників співпраці між країнами з урахуванням специфіки реалізації їх зовнішньої політики та міжнародних реалій.

У параграфі 3.1. „Російський фактор у міждержавних взаєминах” йдеться про особливості впливу Росії на українсько-британські відносини, що зумовлений історико-культурними, політичними та економічними зв'язками України і Росії, зацікавленням Британії у співпраці з Росією, врахуванням Україною та Великою Британією її позицій з актуальних питань міжнародної політики.

Після розпаду СРСР керівництво Великої Британії надало пріоритет відносинам з Росією як з лідером СНД, гарантом виплати боргів СРСР і безпеки в регіоні. Переважало стереотипне сприйняття британським суспільством України як держави, залежної від Росії, зумовлене недостатньою інформованістю про нову незалежну державу. Однак абсолютна орієнтація на Росію не була раціональною, оскільки у пострадянському просторі утворилися незалежні держави, три з яких мали ядерні арсенали. Як наслідок, на середину 1990-х рр. позиції України у зовнішній політиці Великої Британії посилилися, що було зумовлено ядерним роззброєнням, намаганням Росії змістити паритет сил у пострадянському просторі, загостренням суперечностей в українсько-російських відносинах. За умов проведення ринкових реформ та демократизації суспільства Україна почала розглядатися британським урядом як чинник стабільності і стримування російських амбіцій в регіоні. Уряд Великої Британії підтримав українське керівництво під час кримського конфлікту з Росією на поч. 1990-х рр., сприяв отриманню економічної допомоги, розвитку співпраці з міжнародними структурами. Громадськість та уряд Сполученого Королівства здійснювали постійний моніторинг ситуації в Україні та українсько-російських відносинах. З 2000 р. з приходом до влади В. Путіна відбулося похвалення російсько-британських відносин, крізь призму яких у багатьох випадках визначався рівень відносин Великої Британії з Україною. До негативних обставин для України у цей час можна віднести зростання взаємозалежності політики Росії, США і НАТО, посилення російського впливу в межах СНД. Змінилися теми і тон українсько-британського діалогу, спричинені погіршенням іміджу керівництва України в результаті резонансних справ щодо вбивства Г.Гонгадзе, „касетного” і „кольчужного” скандалів, внутрішньої нестабільності в країні.

З 2003 р. значення російського фактора в українсько-британських відносинах зменшилося у результаті погіршення російсько-британських взаємин та участі України у військовій операції в Іраку. Британською громадськістю були критично сприйняті намагання керівництва Росії втрутитися у внутрішні процеси України під час президентських виборів у 2004 р.

Незважаючи на істотний вплив Росії на українсько-британські відносини, Велика Британія завдяки прагматизму і цілеспрямованості у досягненні власних державних інтересів налагодила повноцінні відносини з Україною, сприяючи її безпеці і стабільності.

У параграфі 3.2. „Вплив США на відносини між Україною та Великою Британією” відзначено, що він насамперед базується на стратегічних відносинах обох країн із США. Це проявилось під час вирішення проблеми ядерного роззброєння, яке до середини 1990-х рр. визначало відносини України із США і Британією. Обидві країни надали Україні гарантії безпеки, технологічну й фінансову допомогу. Набуття без’ядерного статусу дозволило нашій державі досягти вагомих результатів на євроатлантичному напрямі зовнішньої політики: підписано угоди з ЄС;

розпочато співпрацю з виконання програм технічної допомоги і надання кредитів; укладено Хартію про особливе партнерство з НАТО.

Наприкінці 90-х років XX ст. в Україні, США і Великій Британії склалися відмінні підходи щодо військової операції НАТО у Косово. Однак вони не мали системного впливу на міждержавні стосунки. У 2000 р. знову посилилась увага цих країн до України. Схвальною була оцінка діяльності уряду В. Ющенка. Поглибленню американського впливу на українсько-британські відносини сприяла активізація партнерства США і Великої Британії після подій 11 вересня 2001 р.

Згодом відносини України із західними партнерами погіршилися у зв'язку із відставкою уряду на чолі з В. Ющенком, негативним резонансом навколо „справи Гонгадзе”, „кольчужного скандалу” тощо. Наслідком цього став провал намагань офіційного Києва домогтися перспектив членства України в НАТО на Празькому саміті у 2002 р. Однак у 2003 р. США і Велика Британія пом'якшили свою позицію у зв'язку з приєднанням України до військової коаліції в Іраку. У травні того ж року Л. Кучма вперше за кілька років зустрівся з Т. Блером.

Подальші перспективи відносин України з Великою Британією і західними партнерами в цілому було поставлено у залежність від рівня проведення президентських виборів 2004 р. Керівництво Великої Британії підтримало американських і європейських партнерів щодо визнання здійснених фальсифікацій та вирішення конфлікту в Україні правовими засобами. Після виборчої кампанії британський та американський уряди висловили готовність до поглиблення співпраці.

Отже, протягом досліджуваного періоду сформувалася певна геополітична вісь „США – Британія – Україна”, до завдань якої входить забезпечення стабільності внутрішньої ситуації в Україні, її участі в укріпленні і розвитку системи колективної безпеки та демократії в Європі.

У **параграфі 3.3. „ЄС як чинник розвитку двостороннього співробітництва”** зазначено, що у зв'язку з посиленням європейського напрямку зовнішньої політики Великої Британії наприкінці XX ст., її прихильністю до розширення інтеграційних процесів на схід Європи Україна отримала від британського уряду підтримку своїх євроінтеграційних прагнень. Закладання стратегії відносин України з ЄС відбулося у 1992 р. під час головування в Раді ЄС Великої Британії. У жовтні-листопаді 1992 р. в Лондоні проголошено заяву ЄС про визнання України частиною Центральноєвропейського регіону. Як член ЄС Британія вітала прагнення України до інтеграції в європейську спільноту. Вона сприяла визначенню формату відносин між Україною та ЄС у формі Угоди про партнерство та співробітництво, однією з перших серед країн Євросоюзу ратифікувала цей документ, підтримала вступ України до Ради Європи тощо.

У 2002 р. Євросоюз розпочав запровадження політики „сусідства”, одним з ініціаторів якої став уряд Великої Британії. У зв'язку із внутрішніми проблемами в Україні та обставинами інтеграційного розширення ЄС на початку XXI ст. відбулося коригування позиції Британії та ЄС щодо співпраці з Україною. Ініціатива відкрила нові можливості для України, хоча вітчизняні

політики і науковці оцінюють її неоднозначно. На думку автора, нова політика ЄС об'єктивно зумовлена розвитком інтеграційних процесів і поточним рівнем його відносин з Україною, а тому не була кардинальним відходом від стратегічної лінії розвитку співпраці у форматах Україна–ЄС і Україна–Велика Британія.

Позиція британського керівництва та громадськості під час президентських виборів в Україні 2004 р. засвідчує, що загострення внутрішньополітичної ситуації в Україні було сприйняте у Великій Британії як визначальний момент для відносин Україна–ЄС. Громадськість країни підтримала демократичні процеси та виступила за правове вирішення кризи в Україні.

Формування відносин України з ЄС відбувалося одночасно із становленням українсько-британських відносин і базується на принципах підтримання української державності та участі України в загальноєвропейських процесах.

У четвертому розділі „Становлення і розвиток українсько-британських політичних відносин: етапи, події, тенденції” розглянуто особливості формування й реалізації політичних відносин між країнами на основі запропонованої автором дослідження періодизації.

У розвитку політичних відносин протягом 1991–2004 рр. виділяємо такі періоди: 1) 1991–1993 рр. – інституційний; 2) 1994–1996 рр. – активізації контактів і співпраці; 3) 1997–2001 рр. – прагматичних взаємовідносин; 4) 2002–2004 рр. – зниження активності дипломатичних контактів.

Характерні ознаки першого періоду: запровадження дипломатичних і міжпарламентських стосунків; перші офіційні контакти на міждержавному рівні; укладення базових двосторонніх договірно-правових актів. Сторонам вдалося запровадити системний міждержавний діалог. Позитивну роль у його розвитку відіграли візити до Великої Британії Президента України Л. Кравчука і Голови Верховної Ради І. Плюща (1993 р.). Двосторонні контакти мали переважно ознайомчий характер, засвідчили зростання зацікавленості сторін у поглибленні взаємовідносин.

Вирішальним фактором активізації міждержавного діалогу стало ядерне роззброєння України. Для українсько-британських політичних контактів у 1995–1996 рр. характерна активізація на всіх рівнях: візити вищого керівництва, урядових делегацій, міністрів, парламентарів. Відзначимо візити Л. Кучми у Велику Британію (грудень 1995 р.), Дж. Мейджора (квітень 1996 р.) і Принца Чарльза (листопад 1996 р.) в Україну. Набула розвитку міжпарламентська співпраця. Інтенсивний діалог середини 1990-х рр. засвідчив спільність позицій керівництва країн з пріоритетних питань двостороннього співробітництва та актуальних проблем міжнародного життя, зацікавленість британського керівництва у розбудові відносин з Україною.

Третій період позначений подальшим розвитком регулярних консультацій між підрозділами МЗС обох країн, Адміністрацією Президента України та Офісом Прем'єр-міністра Великої Британії тощо. Відзначимо візити Б. Тарасюка (Лондон, лютий 1999 р.), Р. Кука (Київ, квітень 2000 р.), Б. Бутройд (Київ, жовтень 2000 р.), В. Ющенко (Лондон, лютий і жовтень 2000 р., березень 2001 р.),

Дж. Прескотта (Київ, жовтень 2001 р.). Зазначимо, що зміна керівництва Великої Британії після приходу до влади лейбористів у 1997 р. не позначилася на динаміці міждержавних відносин з Україною. Певного розвитку набуло міжпарламентське співробітництво, результативність якого поступалася попередньому періоду. Велика Британія сприяла Україні в закритті ЧАЕС, діалозі з ЄС, НАТО, СОТ і ЄБРР.

Протягом 2002 – першої чверті 2003 рр. політичні відносини переживали кризу, спричинену розбіжністю позицій сторін щодо оцінки внутрішніх проблем України, звинуваченнями її керівництва у незаконному продажу зброї. Покращенню двостороннього діалогу сприяла підтримка Україною коаліційних сил на чолі із США і Великою Британією у війні в Іраку. Зазначимо, що ці політичні проблеми не стали на заваді здійсненню планової дипломатичної роботи, розвитку військового співробітництва. Однак знизилася активність та рівень представництва міждержавного діалогу з британської сторони. На відміну від міжурядових контактів, у 2003–2004 рр. погвалувалася міжпарламентська співпраця.

Відзначено активізацію діалогу української діаспори Британії з провідними політичними колами країни з актуальних проблем українського державотворення, зокрема щодо необхідності визнання Парламентом Великої Британії голодомору в Україні у 1932–1933 рр. геноцидом та підтримки урядом демократичних перетворень в Україні під час подій наприкінці 2004 р.

Після президентської кампанії 2004 р. розпочався новий період в українсько-британських відносинах. Протягом 2005 р. відбулося три зустрічі В. Ющенка і Т. Блера, які заклали основи поглиблення міждержавних взаємин.

У п'ятому розділі „Військове співробітництво України і Великої Британії в контексті євроатлантичних інтеграційних процесів” йдеться про спільну участь країн у формуванні сучасної системи безпеки та розвитку відносин Україна–НАТО. Зазначено, що на початку XXI ст. створюється нова архітектура безпеки, головним імперативом якої є партнерство і співробітництво. НАТО залишається основною системоформуючою складовою європейської безпеки та важливим елементом глобальних відносин, до чого Україна має значний інтерес. Поглиблення співпраці України з НАТО здійснюється насамперед через двостороннє співробітництво з окремими учасниками Альянсу, включно з Великою Британією. Активізація міждержавного діалогу з питань безпеки і військової співпраці відповідає стратегічним засадам сучасної політики обох країн, які є учасниками програми НАТО „Партнерство заради миру”.

Велика Британія є гарантом безпеки України, партнером у справі миротворення під егідою ООН і НАТО, надає значну допомогу українській стороні у реформуванні збройних сил через реалізацію програм навчання і перепідготовки військовослужбовців, розвитку контактів керівного складу військових відомств тощо. Налагоджено співпрацю військових навчальних закладів. Традиційними стали українсько-британські навчання „Козацький експрес” та

українсько-британсько-польські навчання „Козацький степ”. Прикладом ефективної співпраці країн під егідою Альянсу є спільна робота з удосконалення Збройних Сил України, Польщі і Великої Британії. Однак недостатньою є військово-технічна співпраця. Досягнутий рівень співробітництва дозволяє стверджувати, що керівництво обох країн бачить у партнері важливу складову системи європейської безпеки.

У **висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження.

Україна і Велика Британія вступили у XXI ст. як країни-партнери. Їх історичні шляхи періодично перетиналися, але з огляду на обставини не мали змоги розвинути до рівня системної міждержавної співпраці. У результаті новітніх міжнародних трансформацій наприкінці XX ст. виникли можливості для налагодження і розвитку повноцінних відносин між країнами.

Розвиток і поглиблення взаємин з Великою Британією відповідає національним інтересам України. Сполучене Королівство, володіючи значними економічними та гуманітарними можливостями і ресурсами, впливом у міжнародних організаціях, належить до небагатьох країн, які на рубежі століть продовжували зберігати вагомий вплив у глобалізованому світі. Зміщення акцентів у британській зовнішній політиці на проблеми Європи та активізація участі в континентальних процесах протягом останнього десятиліття (у поєднанні з традиційними „особливими відносинами” із США) зумовили додаткову привабливість для України розвитку взаємин із Великою Британією.

Встановлено, що договірно-правову базу українсько-британського співробітництва на кінець 2004 р. складала 40 двосторонніх документів. Базовим міждержавним актом є Договір про принципи відносин і співробітництво від 10 лютого 1993 р. Договірні акти охоплюють різні напрями і сфери співпраці, що дозволяє стверджувати про належну юридичну базу для розвитку міждержавних взаємин. Документи, що регулюють відносини між країнами у політичній та військовій сферах, складають більше половини цих актів, що підтверджує пріоритетність зазначених сфер співпраці для обох сторін.

Основними геополітичними чинниками розвитку взаємин між країнами є Росія, США та ЄС, що зумовлено історико-культурним досвідом, геополітичними умовами розвитку країн, асиметричністю їх відносин у всіх сферах співпраці. Роль зазначених чинників протягом досліджуваного періоду змінювалася. Так, якщо вплив США на українсько-британські відносини залишався значним і посилювався протягом 2002–2004 рр., то вплив Росії зазнавав послаблення на середину 1990-х рр. з наступним посиленням, чому сприяла політика українського керівництва та міжнародна ситуація. Важливим був фактор стереотипного сприйняття більшістю британської громадськості України як держави, залежної від Росії, яке було домінуючим протягом тривалого періоду незалежності України і лише під впливом подій кінця 2004 р. зазнало змін. Спостерігалось посилення впливу Росії і США на відносини між країнами у кризові періоди, які у хронологічному

вимірі можна окреслити 1991–1993 рр. та 2002–2004 рр. У результаті президентських виборів 2004 р. та наступної активізації зовнішньої політики України на західному напрямі спостерігаються тенденції до стабілізації і поглиблення її взаємин із США, що також позитивно впливає на українсько-британські відносини. Одночасно вплив на них Росії послабився внаслідок окремої позиції її керівництва під час виборів 2004 р. У відносинах України з американськими і британськими партнерами відкриваються якісно нові можливості. Інтерес США та Великої Британії до України зумовлений насамперед необхідністю укріплення і розвитку системи колективної безпеки, збереження і зміцнення „балансу сил” між Росією і США, який встановився після розпаду СРСР. Завдяки геополітичному становищу України, яка розглядає перспективу членства в НАТО, геополітична вісь „США – Велика Британія – Україна” (з участю Польщі) набуває вагомого значення.

Сприяння європейській інтеграції вирізняє Велику Британію як одного з головних партнерів України на цьому шляху. Досвід співпраці країн у контексті євроінтеграційних процесів засвідчує, що Велика Британія у своїй політиці щодо України поєднує орієнтацію на загальну політику ЄС та відносини між Києвом і Брюсселем із помірковано-прагматичною підтримкою поглиблення євроінтеграції України та пошуками власних інтересів у цьому процесі. Позиція британського уряду з цього питання відзначається активністю та є позитивною для України. Керівництво Британії відстоювало необхідність чіткого визначення формату і головних напрямів відносин ЄС з Україною. Це засвідчує ініціатива щодо надання Україні спеціального статусу „сусіда” ЄС у рамках нової політики Євросоюзу. Тому для її керівництва важливо враховувати зовнішньополітичний курс Великої Британії, який усе більше спрямовується в бік Європи. Після подій кінця 2004 р. відбулися зміни у сприйнятті нашої країни британською громадськістю, більшість якої підтримує вступ України до ЄС. Ці та інші фактори зумовлюють прогнозовану активізацію британської політики щодо євроінтеграції України, а ЄС окреслюється як головний чинник розвитку міждержавної співпраці.

Встановлено, що для розвитку українсько-британських політичних відносин у 1991–2004 рр. характерні насиченість, динамічність, результативність, конструктивність, що з різною інтенсивністю проявлялися в різні періоди. Насамперед це стосується дипломатичної співпраці, контактів на міжурядовому та міжвідомчому рівнях. Міжпарламентська співпраця була нестабільною, спрямованою переважно на обмін досвідом із технічних питань парламентської роботи, а тому не мала істотного впливу на розвиток двосторонніх відносин. Сторони виявляли виваженість і взаємоповагу у вирішенні складних міждержавних проблем, дотримувалися двосторонніх угод і норм міжнародного права, сприяли діалогу на різних рівнях. Найбільш успішним періодом двосторонніх відносин стали 1994–1996 рр. Вдалим також був період прагматичних взаємовідносин (1997–2001 рр.), протягом якого поглиблено співпрацю, отримано практичні результати попередніх домовленостей і напрацювань. Найбільш проблемними стали інституційний період (1991–1993 рр.), коли з боку Великої Британії спостерігалася певна недовіра,

зумовлена низкою факторів переважно міжнародного характеру, та період зниження активності дипломатичних контактів (2002–2004 рр.), упродовж якого розвиток політичних взаємин визначали розходження у позиціях керівництва країн щодо проблем розвитку України і її зовнішньої політики. Незважаючи на кризову ситуацію 2002 – початку 2003 рр. та зниження рівня міжурядових контактів (друга половина 2003–2004 рр.), зусиллями сторін збережено принципові засади двосторонніх відносин, позитивні напрацювання, продовжено співпрацю на різних напрямках і рівнях. Британське керівництво зуміло чітко розмежувати персоніфіковане критичне ставлення до вищого керівництва України та реальні інтереси міждержавного співробітництва.

На початку XXI ст. між Україною та Великою Британією розвивається інтенсивна, різнорівнева, комплексна і конструктивна військова співпраця, яка здійснюється в контексті відносин України з НАТО та ефективно їх доповнює. Це стосується практично всіх її видів і напрямів, серед яких виділяємо головні: 1) спільне проведення двосторонніх та участь у багатосторонніх навчаннях під егідою НАТО в рамках програми „Партнерство заради миру”; 2) спільна участь у миротворчих місіях; 3) реалізація програм навчання українських військових англійській мові і праву, професійної підготовки та перекваліфікації, надання інформаційних послуг; 4) консультації з питань ядерної безпеки, контролю над озброєннями і їх нерозповсюдження, врегулювання криз і регіональної безпеки в рамках контактів керівництва військових відомств, генеральних штабів та військових підрозділів; 5) налагодження контактів, обмін досвідом та співпраця усіх родів і видів збройних сил обох країн. Велика Британія є гарантом безпеки України, партнером у справі миротворення в „гарячих точках” світу під егідою ООН і НАТО. Однак на низькому рівні залишається співпраця у військово-технічній галузі, що відображає загальну тенденцію розвитку відносин України з НАТО і гальмує її інтеграцію в європейську оборонну систему. Відзначаємо асиметричність військової співпраці країн, у якій провідну роль відіграє Велика Британія.

Британський уряд визнає вагомий роль України у розбудові сучасної системи безпеки в Європі, збереженні стабільності у регіоні Центрально-Східної Європи. Двостороння програма військового співробітництва України і Великої Британії є найбільшою британською програмою такого роду в зазначеному регіоні. Співпраця військових обох держав стала одним з найуспішніших напрямів у їх відносинах в цілому і має вагомий значення для України, яка здійснює комплексне реформування збройних сил на основі євроатлантичних стандартів. Її подальша інтеграція у військово-політичну систему НАТО та рівень співробітництва з Великою Британією залежатимуть від можливості виконання Плану дій щодо членства і готовності до вступу в Альянс у найближчій перспективі.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. пройшли в цілому непростий, але результативний шлях становлення і розвитку

повноцінної, комплексної співпраці, зайняли належну нішу в сучасній міжнародній політиці. Завершився перехідний період розвитку співробітництва. Для обох країн він позначений переосмисленням стереотипів і пошуками власного місця в новій системі міжнародних відносин. Внаслідок цього сторони пройшли шлях кількарічних спостережень, з'ясування намірів та можливостей. Однак їм досить швидко вдалося адекватно визначити потенціал і взаємовигідні форми партнерства, яке наприкінці 2004 р. отримало додатковий імпульс у контексті активізації європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Грубінко А. Українсько-британські відносини 1991–2004. – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – 336 с.
2. Грубінко А. Українсько-британські двосторонні відносини у 1991 – 2000 роках: становлення стратегічного партнерства // Наук. зап. Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – Вип. 4. – С. 337-343.
3. Грубінко А. Українсько-британські відносини на рубежі ХХ і ХХІ століть в контексті формування нового геополітичного простору // Наук. зап. Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 3. – С. 147-156.
4. Грубінко А. Події Президентських виборів в Україні у 2004 році на сторінках провідної британської преси // Наук. зап. Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер.: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 1. – С. 280-288.
5. Грубінко А. Політика Великої Британії щодо України у першій половині 1990-х в контексті геополітичних трансформацій на пострадянському просторі // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. стат. – Чернівці: Рута, 2006. – Т. 12-13. – С. 172-177.
6. Грубінко А. Євроінтеграція України: позиція Великої Британії (історичний дискурс проблеми) // Історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 56-65.
7. Грубінко А. Україна і Велика Британія: пріоритетні напрями військово-політичного співробітництва (1991–2004) // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історичні науки. – 2006. – № 17 (112). – С. 40-51.
8. Грубінко А. Європейська політика Великої Британії та Україна у вимірах сучасності: засадничі підходи та пріоритети співпраці // Мандрівець. – 2006. – № 5. – С. 10-17.
9. Грубінко А. Українсько-британські відносини у 1991–2000 роках: здобутки, проблеми і перспективи // Студ. наук. вісник Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2003. – Вип. 6. – С. 150-154.
10. Грубінко А. Економічна співпраця України та Великої Британії: досвід 90-х // Студ. наук. вісник Терн. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2004. – Вип. 9. – С. 88-96.
11. Грубінко А. Українсько-британське співробітництво в сфері безпеки та оборони (1991–2004) // Магістр. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 1. – С. 43-51.

12. Грубінко А. Україна і Велика Британія: особливості політичних міждержавних відносин у 1991–2004 рр. // Шевченківська весна: Мат. Міжн. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присв. 15-й річниці незалежності України. – Вип. IV: у 3-х част. – Ч. 3. Історія / За заг. ред. проф. В.Ф. Колесника. – К.: Логос, 2006. – С. 376-379.

13. Грубінко А. Україна і Велика Британія: становлення і розвиток політичних відносин (1991–2004 рр.) // Тез. 59 Міжн. конф. молодих вчених „Каразінські читання” (14 квітня 2006 р.). – Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2006 р.

http://www-history.univer.kharkov.ua/sno/sno_konf_files/sno_konf_59/grubinko.htm

14. Грубінко А. Україна і Велика Британія: пріоритети міждержавних відносин на початку XXI століття // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: Статті і матеріали. – Випуск 2 / Під ред. М.С. Бур'яна та І.В. Грицьких. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 62-64.

15. Грубінко А. ЄС і українсько-британські відносини на рубежі XX і XXI століть // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: Тез. доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів і молодих науковців, Луцьк, 18-19 травня 2006 р.: У 2-х т. / Уклад. В.Й. Лажнік, С.Ф. Федонюк. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.1. – С. 80-83.

16. Грубінко А. Європейська політика Великої Британії та Україна у вимірах сучасності // На перехрестях світової науки. Мат. III Міжн. наук. конф. „Вікно в європейську науку”, присв. 140-річчю від дня народження Р.Ф. Кайндля. Чернівці, 20-21 травня 2006 р. – Чернівці: Прут, 2006. – С. 215-218.

АНОТАЦІЯ

Грубінко А.В. Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський славістичний університет. – Київ, 2007.

Дисертація є першим комплексним історичним дослідженням становлення і розвитку політичного та військового співробітництва між Україною і Великою Британією у 1991–2004 рр. у контексті сучасних процесів євроінтеграції та формування новітньої системи безпеки в Європі. Розглянуто його історичні передумови, особливості формування й структуру договірно-правової бази. У науковий обіг введено значну кількість неопублікованих архівних матеріалів та нові факти з історії міждержавних відносин. З'ясовано геополітичне середовище формування стосунків між країнами. Особливу увагу приділено проблемі українсько-британського співробітництва в контексті сучасних інтеграційних процесів у Європі та європейської інтеграції України. Запропоновано періодизацію міждержавних політичних відносин. Висвітлено особливості суспільно-політичних взаємин під час президентських виборів в Україні у 2004 р. Розкрито головні тенденції військової співпраці країн у контексті розвитку відносин Україна–НАТО. Показано місце

українсько-британських взаємин у структурі сучасних міжнародних відносин та окреслено перспективи міждержавного співробітництва.

Ключові слова: Україна, Велика Британія, політичні відносини, двостороннє співробітництво, євроінтеграція, євроатлантична інтеграція, геополітичні чинники, Європейський Союз, військове співробітництво, система безпеки.

АННОТАЦИЯ

Грубинко А.В. Украинско-британские взаимоотношения в 1991–2004 гг. (политическое и военное сотрудничество). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский славистический университет. – Киев, 2007.

Диссертация является первым комплексным историческим исследованием формирования и развития политического и военного сотрудничества между Украиной и Великобританией в 1991–2004 гг. в контексте современных процессов евроинтеграции и формирования новейшей системы безопасности в Европе. Рассмотрены его исторические предпосылки, особенности формирования и структура договорно-правовой базы. Задействованы ранее неопубликованные архивные материалы и новые факты украинско-британского сотрудничества. Охарактеризована геополитическая среда межгосударственных отношений. Особое внимание уделено проблеме взаимоотношений между странами в контексте современных интеграционных процессов в Европе и европейской интеграции Украины. Предложено периодизацию политических межгосударственных контактов. Отражены особенности общественно-политических взаимосвязей во время президентских выборов в Украине 2004 г. Выявлены тенденции военного сотрудничества в контексте развития отношений Украина–НАТО. Показано место украинско-британских взаимоотношений в структуре международных процессов и определены перспективы межгосударственного сотрудничества.

Ключевые слова: Украина, Великобритания, политические отношения, двухстороннее сотрудничество, евроинтеграция, евроатлантическая интеграция, геополитические факторы, Европейский Союз, военное сотрудничество, система безопасности.

SUMMARY

Grubinko A.V. Ukrainian–British relations in 1991–2004 (political and military cooperation). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in historical sciences, speciality 07.00.02 – World History. – The Kyiv Slavonic University. – Kyiv, 2007.

The dissertation is the first comprehensive historical research of the main tendencies of the development and peculiarities of realization of cooperation between Ukraine and Great Britain (political as

well as military spheres) in 1991-2004 in the context of contemporary Eurointegration processes and forming of a modern security system in Europe.

There have been considered historical prerequisites of the making of intergovernmental relations in new historical settings. The dissertation elucidates the particularities of forming and the structure of the contractual and legal basis of bilateral intergovernmental cooperation. There has been clarified that the basis embraces different directions and spheres of cooperation.

Russia, the USA and the EU have been defined as the dominant geopolitical factors influencing the Ukrainian-British relations. Their role and significance underwent certain transformations within the research period. Unlike the influences of the USA remaining predominantly great and increasing over the last period (2002-2004), those of Russia underwent some changes from weakening in the middle of the 1990-ies to subsequent strengthening. It is necessary to take into account the factor of the conservative perception of Ukraine as Russia's actual component by the prevailing part of the British public opinion, which remained unchanged over the whole period of Ukraine's independence till the well-known events that took place in this country in 2004.

Special attention has been paid to the problem of relations between Ukraine and Great Britain in the context of contemporary Eurointegration processes as well as European integration of Ukraine. It has been shown that Great Britain in its policy concerning Ukraine is inclined to connect the orientation towards general policy of the EU and relations between Kyiv and Brussels with moderately pragmatic support of Ukraine's deepening Eurointegration ambitions and the search of its own interests in this process. At the same time British government's position is active and positive for Ukraine. It was the British government that made a significant contribution to forming modern strategy of development of relations between Ukraine and the EU. This is proved by the initiative granting Ukraine its status of a EU's "special neighbor" within the framework of the EU's new policy.

There has been offered and substantiated a clear and detailed division of intergovernmental political interrelations between 1991-2004, which include: 1991-1993 – an institutional period; 1994-1996 – the period of bilateral contacts and cooperation stirring up; 1997-2001 – the period of pragmatic mutual relations; 2002-2004 – the period of the decline of the diplomatical activity. It has been ascertained that different levels of saturation, dynamics and effectiveness depending on certain periods characterize the development of the Ukrainian-British political relations. This is chiefly true of the diplomatic collaboration and contacts at intergovernmental and interdepartmental levels. Inter-parliamentary collaboration was unstable and lacked any substantial influence on the development of relations between the countries. The dissertation gives the first analysis ever of the Ukrainian-British relations during the Presidential elections in Ukraine in 2004.

It has been ascertained that the beginning of the 21st century sees intensive, complex and structural development of military cooperation between Ukraine and Great Britain in the context of relations between Ukraine and NATO. It concerns in fact all its kinds and directions: 1) military training; 2) peacemaking activity; 3) implementing the programme of teaching Ukrainian soldiers English and law, supplying

information services; 4) consulting high-ranking officers of military departments; 5) establishing contacts of all kinds and types of military forces. Cooperation of soldieries of Ukraine and Great Britain became one of the most successful directions in the relations between the countries on the whole.

Key words: Ukraine, Great Britain, political relations, bilateral cooperation, European integration, Euro-Atlantic integration, geopolitical factors, Euro-Atlantic Union, military cooperation, security system.

Підписано до друку 2007р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1.2.

Замовлення № . Наклад 100 прим.

Видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, тел. 43-57-97

Свідоцтво про державну реєстрацію

ТР № 241 від 18.11.97